9. Реалізація проєкту конкурсу «Безпечні стійкі громади»: Шпиківська громада капітально відремонтувала укриття в закладах освіти. *Вінницька обласна рада.* 17.10.2024. Режим доступу: https://vinrada.gov.ua/realizaciya-proektu-konkursu-bezpechni-stijki-gromadi-shpikivska-gromada-kapitalno-vidremontuvala-ukrittya-v-zakladah-osviti.htm
10. Реалізація проєкту конкурсу «Безпечні стійкі громади»: Ямпільська громада придбала реабілітаційне обладнання для лікарні. *Вінницька обласна рада.* 21.10.2024. Режим доступу: https://vinrada.gov.ua/realizaciya-proektu-konkursu-bezpechni-stijki-gromadi-yampilska-gromada-otrimala-reabilitacijne-obladnannya-dlya-likarni.htm

Олена Гордієнко

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДОКУМЕНТУВАННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДОСВІД ВІДОКРЕМЛЕНОГО ПІДРОЗДІЛУ «МУЗЕЙ МУЖНІХ» ВІННИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Анотація. *У статті на матеріалах діяльності відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею розглянуто антропологічний вимір документування російсько-української війни, у центрі якого перебувають людина та її досвід. Проаналізовано формування джерельного комплексу, що поєднує музейний предмет із біографічним, подієвим, документальним, візуальним та усноісторичним контекстом, а також виокремлено практики підрозділу, які можуть слугувати орієнтирами для документування сучасної війни в регіональних музеях.*

Ключові слова: *російсько-українська війна, антропологічний вимір, документування, музеєфікація, музейний предмет, джерельний комплекс, усна історія, Вінниччина.*

Olena Hordiienko

THE ANTHROPOLOGICAL DIMENSION OF DOCUMENTING THE RUSSO-UKRAINIAN WAR: PRACTICES OF «MUSEUM OF THE COURAGEOUS», A SEPARATE UNIT OF THE VINNYTSIA REGIONAL MUSEUM OF LOCAL HISTORY, HERITAGE AND NATURE

Abstract. *Drawing on the activities of «Museum of the Courageous», a separate unit of the Vinnytsia Regional Museum of Local History, Heritage and Nature, the article examines the anthropological dimension of documenting the Russo-Ukrainian War, with the person and lived experience at its centre. It analyses the formation of a source complex linking museum objects with biographical, event-related, documentary, visual and oral-history contexts and identifies practices that may serve as practical reference points for documenting contemporary war in regional museums.*

Keywords: *Russo-Ukrainian War, anthropological dimension, documentation, musealisation, museum object, source complex, oral history, Vinnytsia region.*

Російсько-українська війна належить до тих історичних процесів, які українські музеї змушені документувати одночасно з їх перебігом. Для краєзнавчих установ це означає не лише швидке поповнення колекцій новими

матеріалами, а й відповідальність за збереження локального виміру війни: біографій військовослужбовців, історій підрозділів, волонтерських ініціатив, родинного досвіду, повсякдення тилу та численних форм суспільної участі. У перший рік повномасштабного вторгнення Вінницький обласний краєзнавчий музей, попри згортання постійної експозиції з безпекових причин, відновив публічну діяльність через тимчасові виставки, у тому числі присвячені актуальним подіям війни [6, с. 40]. Паралельно відокремлений підрозділ «Музей Мужніх» продовжив комплектування матеріалів Революції Гідності та російсько-української війни, формування меморіальних комплексів і запис усних свідчень [1, с. 174–175].

Така робота висуває на перший план джерелознавчу проблему, яка особливо гостро проявляється під час комплектування матеріалів сучасної війни. Річ, що надійшла до музейної збірки, може зберігати матеріальну автентичність, але втрачати значну частину інформаційної цінності, якщо разом із нею не зафіксовано відомостей про власника, місце та обставини використання, пов'язану подію, спосіб надходження до музею й осіб, здатних підтвердити або доповнити цю історію. Для предметів, зібраних у безпосередній часовій близькості до подій, ризик такої втрати особливо парадоксальний: на момент передавання інформація часто є доступною, однак без цілеспрямованої фіксації вже через кілька років її відновлення може виявитися складним або неможливим.

Сучасні дослідження українських музейних практик показують, що музеєфікація війни поступово виходить за межі накопичення окремих артефактів. Ю. Коробка та В. Коробка простежують перехід до персоніфікованого представлення, за якого предмет включається в історію конкретної людини і через це набуває додаткового джерельного змісту [2, с. 66–67]. Дж. Скотт, аналізуючи воєнні колекції, наголошує на залежності значення музейного об'єкта від контексту його показу, фізичного стану та зв'язку з конкретними людьми [4, с. 489–490]. Ці спостереження створюють підстави для антропологічного прочитання музейної документації: предмет розглядається як матеріальний фрагмент людського досвіду, а його наукова цінність зростає тоді, коли збережено мережу зв'язків між річчю, особою, подією та свідченням. Для регіонального музею це має безпосереднє практичне значення, адже локальна історія війни складається саме з таких взаємопов'язаних мікроісторій.

У межах цієї статті антропологічний вимір документування війни розуміється як дослідницька й музейна оптика, за якої вихідною точкою роботи є не ізольований артефакт і не абстрактна схема подій, а людина як носій воєнного досвіду. Практичним механізмом такого підходу виступає формування джерельного комплексу – взаємопов'язаної сукупності матеріалів, об'єднаних навколо певної особи, події або досвіду: музейних предметів, документів, фотографій, цифрових матеріалів, усних свідчень, біографічних відомостей і зафіксованих обставин їх походження. Йдеться не про механічне зібрання різнорідних одиниць, а про збереження зв'язків між ними. Саме ці зв'язки дозволяють встановлювати, кому належав предмет, за яких обставин він використовувався, з якою подією співвідноситься, хто передав його до

музею та якими іншими джерелами ця інформація може бути підтверджена або уточнена.

Такий підхід змінює акцент у роботі з комплектування фондових збірок. Традиційна процедура приймання предмета передбачає його ідентифікацію, опис фізичних ознак, визначення матеріалу, техніки виготовлення, датування та інших атрибутивних характеристик. Для матеріалів російсько-української війни цього недостатньо. Військова форма, шеврон, прапор, каска, записник, карта, побутова річ чи фотографія можуть бути типовими за формою, але унікальними як джерело через меморіальне значення: історію конкретного власника або ситуацію використання. Отже, одночасно з атрибуцією необхідно фіксувати біографічний і подієвий контекст предмета. У практиці Національного музею історії України саме введення фронтової речі до конкретного подієвого та персонального контексту перетворює її на носій пам'яті про людину або військовий підрозділ [2, с. 67].

Досвід «Музею Мужніх» дає можливість простежити цей процес на регіональному матеріалі. Виставка «Герої не вмирають», відкрита 2021 р., була побудована на особистих речах полеглих захисників Вінниччини, переданих їхніми родинами, і представляла 30 персональних історій. Згодом цей принцип отримав розвиток у виставковому проєкті «України щит». На початковому етапі у 2022 р. виставка містила близько 50 історій, а після оновлення 2023 р. – уже 150 [1, с. 175–176]. Сьогодні цей проєкт налічує 250 життєписів. Важливим для цієї розвідки є не кількісне зростання експозиції саме по собі, а спосіб формування матеріалу: біографічні відомості поєднувалися з особистими речами, фотографіями, документами та інформацією про службу. Так виникав комплекс, у якому окремий експонат читався через історію людини, а історія людини – через сукупність різних джерел.

Подібний принцип особливо продуктивний під час формування меморіальних комплексів. У таких випадках музейна робота не обмежується збиранням предметів, які належали полеглому військовослужбовцеві. Не менш важливими є документи, фотографії з родинних і військових архівів, листування, свідчення рідних і побратимів, відомості про бойовий шлях, нагороди, обставини загибелі та історію передавання матеріалів до музею. Взаємне зіставлення цих джерел дає змогу уникати спрощення біографії до короткої довідки й водночас створює базу для подальшого наукового дослідження.

Окреме місце у формуванні джерельного комплексу посідає усна історія. Усне свідчення важливе не тільки як самостійне джерело про пережитий досвід, а й як засіб уточнення інших матеріалів. Саме в інтерв'ю можуть бути встановлені обставини використання речі, пояснене походження напису чи пошкодження, ідентифіковані особи на фотографії, уточнена хронологія подій або зафіксовано значення предмета для його власника. Тут музей часто працює безпосередньо з учасниками подій, тому має можливість зберегти інформацію, яка не потрапляє до офіційних документів.

Водночас усне свідчення потребує критичного використання. Воно не замінює документальне джерело і не повинно автоматично сприйматися як остаточна версія події. Його цінність розкривається саме у взаємодії з іншими

матеріалами. Якщо розповідь військовослужбовця або члена родини співвідноситься з фотографіями, документами, датованими цифровими файлами та музейними предметами, виникає можливість взаємної перевірки й уточнення інформації. Таким чином, джерельний комплекс виконує не лише меморіальну, а й дослідницьку функцію.

Ще одним принциповим компонентом є фіксація історії надходження матеріалів. Для майбутнього дослідника важливо знати не тільки первісного власника речі, а й шлях, яким вона потрапила до музейної збірки. Це дає можливість перевірити відомості та має джерелознавче значення. В умовах війни, коли речі часто переміщуються разом із людьми, евакуюються, передаються між підрозділами або зберігаються родинами після загибелі військових, цей ланцюг може бути складним, але саме його фіксація допомагає зберегти достовірність музейної документації.

Формування джерельного комплексу передбачає також участь носіїв досвіду у його уточненні. В. Хархун на прикладі сучасних українських музеїв показує, що військовослужбовці та родини полеглих можуть бути не лише джерелами предметів та інформації, а й сторонами, які впливають на способи музейного представлення особистого досвіду [3, с. 951–952]. Ця взаємодія важлива і до етапу експонування. Під час комплектування саме родичі або побратими нерідко допомагають ідентифікувати людей на світлинах, пояснюють значення приватних документів, уточнюють послідовність подій і встановлюють зв'язок між окремими предметами. За класифікацією Н. Саймон, ступінь залучення спільнот може варіюватися від надання інформації до співпраці та співтворення музейного змісту [5, с. 187].

Разом із розширенням джерельної бази зростає відповідальність музею за межі доступу до персональних матеріалів. Не кожен документ, фотографія, фрагмент листування або усне свідчення, отримані під час комплектування, мають автоматично ставати публічними. Для роботи з матеріалами триваючої війни необхідно розмежовувати їх наукове збереження та експозиційне використання. Частина відомостей може містити чутливі персональні дані, інформацію про полон, поранення, обставини загибелі або приватне життя родини. Тому повнота джерельного комплексу не означає безумовної відкритості всіх його складників; навпаки, якісне документування має передбачати фіксацію умов подальшого використання матеріалів.

Для регіональної музеєфікації війни комплексний підхід має ще одну перевагу: він дає змогу поєднати мікроісторію з ширшим військово-історичним контекстом. Персональна річ може бути відправною точкою для реконструкції бойового шляху підрозділу, особливостей фронтового побуту, волонтерського забезпечення або локальної мережі підтримки. І навпаки, історія конкретного формування стає зрозумілішою через долі його військовослужбовців та предмети, якими вони користувалися. Дж. Скотт застерігає від представлення військових об'єктів як самодостатньої демонстрації техніки чи спорядження без людського виміру [4, с. 495]. У локальному музеї цей людський вимір водночас забезпечує прив'язку загальнонаціональної історії війни до конкретної території та місцевої спільноти.

На основі розглянутих практик доцільно сформулювати мінімальний набір відомостей, який бажано фіксувати разом із предметом сучасної війни

ще на етапі комплектування. До нього мають належати: ідентифікація власника або користувача; обставини, місце і приблизний час використання; подія або військовий контекст, із яким пов'язана річ; історія її надходження до музею; перелік пов'язаних документальних, фотографічних, цифрових та усних джерел; відомості про осіб, які можуть уточнити історію предмета; а також умови доступу й публічного використання чутливих матеріалів. Такий супровідний контекст не підмінює науковий паспорт музейного предмета, а поглиблює його джерельну характеристику.

Узагальнення цього досвіду дає підстави виокремити кілька практик «Музею Мужніх», що можуть розглядатися як апробовані орієнтири для подібної роботи в інших регіональних і краєзнавчих музеях. До них належать контекстуальне комплектування, коли разом із предметом фіксуються відомості про особу, подію, обставини використання та шлях надходження; формування персональних і меморіальних джерельних комплексів замість ізольованого накопичення речей; паралельний запис усних свідчень для уточнення атрибуції та «біографії» предмета; зіставлення речових, письмових, візуальних і цифрових джерел для взаємної перевірки відомостей; а також попереднє визначення умов доступу й публічного використання чутливих матеріалів. Виставки «Герої не вмирають» і «України щит», формування меморіальних комплексів та систематичний запис відеосвідчень демонструють, що ці практики можуть діяти не ізольовано, а як послідовний цикл документування [1, с. 175–176]. Їх не слід трактувати як універсальний стандарт, однак вони можуть бути використані як практичні орієнтири з урахуванням профілю музею, локального контексту, наявних ресурсів і етичних обмежень.

Принципово, що запропонований підхід не потребує перетворення кожного предмета на окрему біографічну експозицію. Його завдання інше – зберегти інформаційний потенціал матеріалу незалежно від того, коли і в якій формі він буде представлений публіці. Виставкові концепції змінюються, однак втрачений контекст предмета часто неможливо відновити. Тому документування зв'язків між річчю, людиною й подією слід розглядати як складову довготривалого збереження джерельної цінності колекції.

Отже, досвід «Музею Мужніх» дозволяє розглядати антропологічний вимір документування війни як практику збереження не лише матеріального об'єкта, а й людського досвіду, в якому цей об'єкт набув свого значення. Перехід від окремого воєнного артефакту до джерельного комплексу є одним із ключових механізмів такого підходу. Цілісність комплексу визначається не кількістю матеріалів, а задокументованими зв'язками між людиною, предметом, подією та свідченням. Така система дозволяє одночасно зберігати локальний людський вимір російсько-української війни, підвищувати достовірність музейної документації та формувати повноцінну базу для майбутніх історичних досліджень.

Для музеїв Вінниччини, які сьогодні комплектують матеріали війни, антропологічно орієнтовані практики мають безпосередню прикладну перспективу. Події ще тривають, значна частина їхніх учасників доступна для опитування, а родинні та цифрові архіви часто зберігають відомості, які не дублюються в інших джерелах. Сучасний етап є не лише часом активного

поповнення колекцій, а й унікальним часовим вікном для фіксації людського контексту пам'яток. Від того, наскільки системно музейники використають цю можливість, залежатиме інформативність колекцій російсько-української війни для наступних поколінь дослідників і відвідувачів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Войнаровський А., Войнаровська Т., Гордієнко О. Меморіалізація російсько-української війни у діяльності відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею. Російська агресія проти України (2014–2025). Метапростори війни / за ред. А. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2025. С. 174–181. https://doi.org/10.5281/zenodo.17346274
2. Коробка Ю., Коробка В. Російсько-українська війна в музейних практиках Національного музею історії України: огляд наукових публікацій. Актуальні питання гуманітарних наук. 2026. Вип. 95, т. 1. С. 64–71. https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-1-8
3. Kharkhun V. Warring memory: Exhibiting the Russo-Ukrainian War in Ukraine's national museums. Nationalities Papers. 2026. Vol. 54, No. 5. P. 936–960. https://doi.org/10.1017/nps.2025.10089
4. Scott J. Objects and the representation of war in military museums. Museum & Society. 2015. Vol. 13, No. 4. P. 489–502. https://doi.org/10.29311/mas.v13i4.349
5. Simon N. The Participatory Museum. Santa Cruz, CA: Museum 2.0, 2010. 352 p.
6. Zhurunova T. Exhibition projects of the Vinnytsya Regional Museum during the critical phase of Russia's war in Ukraine. Museum & Society. 2023. Vol. 21, No. 2. P. 40–43. https://doi.org/10.29311/mas.v21i2.4315

Андрій Марков

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ КОМЕМОРАТИВНИХ ПРАКТИК У ВП «МУЗЕЙ МУЖНІХ» ВОКМ

Анотація. *У статті здійснено системний аналіз джерельної бази, необхідної для дослідження комеморативних практик Відокремленого підрозділу «Музей Мужніх» Вінницького обласного краєзнавчого музею. Головну увагу зосереджено на огляді автентичних речових джерел, які виступають фундаментальною основою для створення середовища занурення та формування громадянської свідомості учнівської молоді. Проаналізовано нормативно-правову базу, діловодну й науково-експозиційну документацію та джерела особового походження, що в комплексі забезпечують трансформацію класичного музейного простору в дієвий комунікаційний майданчик для осмислення подій російсько-української війни.*

Ключові слова: *комеморативні практики, російсько-українська війна, Революція Гідності, речові джерела, Музей Мужніх.*

Andrii Markov

SOURCE BASE FOR RESEARCHING COMMEMORATIVE PRACTICES OF THE «MUSEUM OF THE COURAGEOUS» SEPARATE SUBDIVISION OF THE VINNYTSIA REGIONAL MUSEUM OF LOCAL LORE

Abstract. *The article provides a systematic analysis of the source base required for researching the commemorative practices of the «Museum of the Courageous», a separate subdivision of the Vinnytsia Regional Museum of Local*